

мети норми більш високої юридичної сили вітчизняного законодавства; за допомогою *системно-структурного методу тлумачення* з'ясуємо значення правової норми щодо антитерористичної діяльності через встановлення системних зв'язків її з іншими нормами. Відповідно до цілей дослідження використовуємо також *метод вироблення правових рішень* для напрацювання концепції превенції тероризму, визначення рекомендацій до вітчизняного законодавства з питань правових норм профілактики терористичних проявів із урахуванням необхідності забезпечення правового регулювання діяльності з формування ПАТД цивільних громадян.

Підсумовуючи, зазначимо, що окреслена методологія забезпечує студіювання проблеми формування ПАТД цивільного населення на взаємопов'язаних засадах системності, структурованості, синергізму, комплексності, нормотворчості, аксіології, діалогічного дискурсу. Вибрану методологію розглядаємо як досить продуктивну, результативну для пропонованого дослідження, що дасть змогу висловити науково обґрунтовані міркування й узагальнення. В подальшому зазначена методологія сприятиме внесенню ясності в сутність визначення «превентивний антитерористичний досвід», розроблення на державному рівні функціональної системи, яка забезпечить формування превентивного антитерористичного досвіду у цивільного населення.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел] – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
2. Завіруха Г. В. Феномен тероризму в контексті глобалізаційних процесів (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03 / Ганна Валеріївна Завіруха. – Донецьк, 2008. – 19 с.
3. Канцір В. С. Філософія міжнародного тероризму: правовий вимір : автореф. дис. д-ра юрид. наук : 12.00.12 / Володимир Степанович Канцір. – Львів, 2011. – 37 с.
4. Леонов Б. Д. Тероризм як об'єкт комплексного дослідження: наукова значущість системного підходу / Б. Д. Леонов // Інформація і право. – 2012. – № 1(4). – С146–150.
5. Новиков А. М. Методологія научного дослідження / А. М.Новиков, Д. А.Новиков. – М. : Книжний дом «ЛИБРОКОМ», 2010.– 280 с.
6. Рижов І. М. Акмеологічні засади антитерористичної діяльності / І. М. Рижов // Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»: Збірник наукових праць – К. : НАУ, 2013. – №1 (26) – С. 31–36.
7. Філософський словник / [за ред. В. І. Шинкарука]. – [2 вид., перероб. і доп.]. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.

* *Кучерук Михайло Миколайович – співробітник Управління Служби безпеки України в Донецькій області.*

УДК 343.982.4

Альона Мілевська *

ОСОБЛИВОСТІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПІДРОБЛЕННЯМ НОТАРІАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ

У статті розглядаються питання, присвячені проведенню слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні щодо злочинів, пов'язаних з підробленням нотаріальних документів. Зважаючи на специфіку таких злочинів, зумовлену необхідністю дотримання нотаріальної таємниці, та можливістю притягнення нотаріуса як особи, що надає публічні послуги, до кримінальної відповідальності, визначається перелік слідчих (розшукових) дій, спрямованих на оптимізацію досудового розслідування злочинів, пов'язаних з підробленням нотаріальних документів, та прогалини чинного законодавства у напрямку їх ефективності; пропонуються шляхи удосконалення проведення слідчих (розшукових) дій у цій категорії злочинів.

Ключові слова: слідча (розшукова) дія, кримінальне провадження, досудове розслідування, підроблення нотаріального документа, злочини, пов'язані з підробленням нотаріальних документів.

Милевская А. А. Особенности следственных (розыскных) действий при расследовании преступлений, связанных с подделкой нотариальных документов.

В статье рассматриваются вопросы проведения следственных (розыскных) действий в уголовном производстве по преступлениям, связанным с подделкой нотариальных документов. Учитывая специфику таких преступлений, обусловленную необходимостью соблюдения нотариальной тайны, возможностью привлечения нотариуса, как лица предоставляющего публичные услуги, к уголовной ответственности, определяется перечень следственных (розыскных) действий, направленных на оптимизацию досудебного расследования преступлений, связанных с подделкой нотариальных документов. Представлены пробелы действующего законодательства относительно эффективности таких действий; предлагаются пути усовершенствования проведения следственных (розыскных) действий в этой категории преступлений.

Ключевые слова: следственное (розыскное) действие, уголовное производство, досудебное расследование, подделка нотариального документа, преступления, связанные с подделкой нотариального документа.

Milevska A. O. Features of consequence (search) actions at investigation of crimes, related to the imitation of notarial documents.

Questions, devoted the implementation of consequence (search) actions in criminal realization in relation to crimes, notarial documents related to the imitation, are examined in the article. Because of specific of such crimes, predefined the necessity of observance of notarial secret, and possibility of attracting of notary, as a person which gives public services, to criminal responsibility, the list of consequence (search) actions is determined, directed on optimization of pre-trial investigation of crimes, notarial documents related to the imitation. The presented blanks of current legislation are in direction of their efficiency; the ways of improvement of lead through of consequence (search) actions are offered in this category of crimes.

Keywords: investigation (search) action, criminal realization, pre-trial investigation, imitation of notarial document, crimes, related to the imitation of notarial documents.

Інститут слідчих (розшукових) дій в кримінальному провадженні можна вважати одним із найбільш досліджуваних кримінально-процесуальною наукою. У різні часові періоди приділяється значна увага як сутності, змісту і класифікації слідчих (розшукових) дій, так і окремим їх різновидам. Серед здобутків останніх років слід виділити праці Войтовича І. І., Галагана В. І., Ковтуненко Л. П., Кузів О. М., Назарова В. В., Негребецького В. В., Погорецького М. А., Сервецького І. В., Стахівського С. М., Стратонова В. М., Черноус Ю. М., Яремчук В. О. та ін. Зазвичай, до питання проведення слідчих (розшукових) дій звертаються усі науковці, хто розглядає ті чи інші інститути, категорії, поняття досудового кримінального процесу, організацію і тактику розслідування тих чи інших злочинів (кримінальних правопорушень).

Не є виключенням і нотаріальна сфера: в 2010 році О. І. Поповченком [1] захищено дисертацію, присвячену проведенню кримінально-процесуальних дій за участю осіб, які виконують нотаріальні функції, а в 2014 році О. Є. Остапенко [2] на монографічному рівні підняв питання забезпечення охорони нотаріальної таємниці у кримінальному судочинстві. До захисту прав нотаріуса у сфері кримінального судочинства звертався й професор В. Тертишник [3], а до способів отримання інформації, що становить нотаріальну таємницю – професор В. Шепітько [4].

Водночас, проведений аналіз наукових праць вказаних авторів, засвідчує пріоритетність саме порядку забезпечення охорони нотаріальної таємниці і нотаріуса в кримінальному провадженні. Питання проведення слідчих (розшукових) дій при різних слідчих ситуаціях, наприклад, притягненні нотаріуса до кримінальної відповідальності, висвітлені фрагментарно, що не позбавляє доцільності дослідження інституту слідчих (розшукових) дій в контексті організації досудового розслідування злочинів, пов'язаних з підробленням нотаріальних документів. Також потрібно зважати на внесені зміни до кримінального процесуального закону та спеціального закону в нотаріальній сфері, які на пряму стосуються і слідчої діяльності в кримінальному провадженні, а в силу обраної тематики дослідження дослідники звертають

увагу лише на окремі процесуальні дії, наприклад, в роботі О. Є. Остапенка розглянуто лише допит нотаріуса і тимчасовий доступ до нотаріальних документів та їх вилучення [2, с. 6–8].

Актуалізує запропоноване дослідження і той факт, що злочини у сфері нотаріальної діяльності, злочини, пов'язані з підробленням нотаріальних документів, законодавцем не виділені. Однак, практика засвідчує наявність таких злочинів і можливість їх об'єднання за предметом злочинного посягання. Проаналізувавши дані судової статистики (Єдиний реєстр судових рішень за 2014–2015 р.р.), в яких згадується нотаріальна діяльність, можна констатувати наступне. Притягнення до кримінальної відповідальності за підроблення документів (ст. 358 КК України) має місце у 5116 випадках, серед яких понад 700 судових рішень (14 %) засвідчують факти здійснення нотаріальної діяльності, підроблення, збут і використання підроблених нотаріальних документів. При цьому, вчинення самого підроблення і збуту нотаріальних документів (без сукупності з іншими злочинами) спостерігається не часто – $\approx$ 9–11 %, а лише використання – 4 %. Тобто, зазвичай, підроблення, збут та використання нотаріальних документів здійснюється у сукупності з іншими протиправними кримінально каранними діяннями. Притягнення нотаріусів до кримінальної відповідальності за порушення у сфері здійснення нотаріальної діяльності, у т. ч. й пов'язаної із підробленням нотаріальних документів, також є рідким явищем. Здебільшого, підроблення нотаріальних документів пов'язано із реєстрацією суб'єкта підприємницької діяльності, статутних документів з метою фіктивного підприємництва (ст. 205 КК України) – 35 %, а також спрямовано на придбання права на чуже майно шляхом обману (ст. 190 КК України) – 32 %.

Отже, метою цієї статті визначено виокремлення слідчих (розшукових) дій, що дозволяють вирішити завдання кримінального провадження при розслідуванні злочинів, пов'язаних з підробленням нотаріальних документів.

Враховуючи особливості вказаних злочинів та загальні обставини предмета доказування в таких справах, до типових слідчих (розшукових) дій можна, на нашу думку, віднести: огляд, обшук, допит, призначення і проведення експертизи; рідше – освідування, пред'явлення особи для впізнання, слідчий експеримент. Для встановлення причетності, зокрема, нотаріуса, до злочинної організації з виготовлення та використання підроблених нотаріальних документів, зловживання ним своїми повноваженнями і отримання неправомірної вигоди, при наявності достатніх підстав, що впливають при розслідуванні злочинів проти власності, злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, може виникати необхідність у проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. При цьому, важливим є врахування підстав проведення таких дій, визначених ст. 246 КПК України, зокрема, щодо тяжкості розслідуваного злочину, адже лише деякі злочини у нотаріальній сфері, пов'язані з підробленням документів, кримінальний закон за правилами ст. 12 КК України відносить до тяжких: наприклад, за ч. 3, 4 ст. 190, ч. 3 ст. 365-2, ч. 4 ст. 368-4 КК України.

Слід зазначити, що в самому Законі України «Про нотаріат» закладено підґрунтя для проведення слідчих (розшукових) дій, серед яких ст. 8-1 названо обшук, виїмку, огляд робочого місця (контори). Окрім того, вказано на недопустимість вилучення (виїмки) реєстрів нотаріальних дій та документів, що передані нотаріусу на зберігання, печатки нотаріуса (можливий лише їх огляд судом і негайне повернення). Про вилучення (виїмку) нотаріальних документів йдеться і в Правилах ведення нотаріального діловодства (розділ XVI) [5]. Але у вказаних документах використано різний нормативний підхід до викладення однакових положень: в Законі виокремлюються реєстри нотаріальних дій, документи, передані нотаріусу на зберігання і печатка нотаріуса, а в Правилах – нотаріальні справи (наряди) і нотаріальні документи, що знаходяться на зберіганні архіву. Також Правила (п. 16.2) встановлюють, що «у виняткових випадках за наявності передбаченого та належним чином оформленого процесуального документа суду, органу прокуратури чи досудового слідства вилучення (виїмка) оригіналів документа проводиться з відома завідувача архіву з обов'язковим залишенням у справі засвідченої копії документа, який вилучено, і процесуального документа, на підставі якого здійснено вилучення. Про вилучення оригіналів документів (справ) складається акт у двох примірниках, перший з яких залишається в архіві, а другий передається відповідно суду, прокуратурі, органу дізнання або досудового слідства».

Отже, нормативно-правові акти у нотаріальній сфері використовують такі терміни як «вилучення», «виїмка» стосовно нотаріальних документів (печатки), у прив'язці до діяльності органу досудового розслідування. Чинний же КПК України відійшов від виокремлення такої слідчої дії як виїмка, запровадивши тимчасовий доступ до речей і документів (п. 5 ч. 2 ст. 131) та тимчасове вилучення майна як заходи забезпечення кримінального провадження (п. 6 ч. 2 ст. 131).

Варто зауважити, що із приписів Закону України «Про нотаріат» (ст. 8-1) і КПК України вбачаються певні їх неузгодженості. Так, за кримінальним процесуальним законом сторони вправі звертатись під час досудового розслідування до слідчого судді із клопотанням про тимчасовий доступ до документів (ст. 160 КПК України), зокрема, й тих, що містять охоронювану законом таємницю (якщо доведуть, що іншим шляхом неможливо довести обставини предмета доказування), до якої п. 3 ст. 162 КПК України віднесено таємницю вчинення нотаріальних дій; а за Законом «Про нотаріат» реєстри нотаріальних дій та документів, які передані нотаріусу на зберігання, що становлять зміст нотаріальної таємниці, вилученню не підлягають, але виходить з ними можна ознайомитись, зробити копії, сфотографувати печатку. Окрім того, є ще Реєстр для реєстрації заборон відчуження нерухомого та рухомого майна, а також арештів, накладених на таке майно судами, слідчими органами, і реєстрації зняття таких заборон та арештів, а також інші книги і журнали для реєстрації нотаріальних документів (розділ VI Правил). Виникає питання, чи підпадають вони під документи, що не підлягають вилученню? Якщо ні, то як наприклад, нотаріусу працювати при вилученні Журналу (книги) обліку викликів нотаріуса за межі нотаріальної контори чи робочого місця приватного нотаріуса?

На наше переконання, документи, без яких нотаріус не в змозі здійснювати свою професійну діяльність, не повинні вилучатись під час кримінального провадження (якщо воно не порушено відносно приватного нотаріуса) і підлягають лише вилученню чи поданню суду для огляду, але з таких документів слідчому в межах тимчасового доступу до них можна зробити копії (фотокопії), виписки, з належним оформленням і дотриманням нотаріальної таємниці. Але, якщо слідчий при тимчасовому доступі до нотаріальних документів (не реєстрів чи цілих нотаріальних справ (нарядів)) вбачає ознаки їх підроблення, то йому потрібно надати право вилучати цей документ, застосувавши правила тимчасового вилучення майна. Водночас, не можна погодитись із твердженням про те, що слідчий суддя не вправі прийняти рішення про тимчасовий доступ до реєстрів нотаріальних дій та документів, переданих нотаріусу на зберігання [2, с. 8], адже в законі забороняється лише вилучення таких реєстрів і документів (й печаток), а тимчасовий доступ до них для огляду на місці (в конторі, архіві) перебуває в площині категорії «нотаріальна таємниця».

Якщо документ має ознаки підроблення чи існують сумніви щодо його справжності, достовірності, то він повинен підлягати тимчасовому вилученню за правилами гл. 16 КПК України. Таке вилучення може здійснюватись як під час обшуку чи огляду документа, так і під час затримання особи, що пред'являє документ (теоретично нотаріус вправі затримати особу, яка за допомогою підробленого документа намагається змусити його до вчинення тієї чи іншої нотаріальної дії, але практиці такі випадки невідомі). У свою чергу, уповноважена службова особа має право затримати нотаріуса при передачі підробленого ним нотаріального документа чи справжнього нотаріального бланка і вилучити їх.

У зв'язку з наведеним, положення Закону України «Про нотаріат», Правил ведення нотаріального діловодства потребують узгодження із КПК України щодо: оперування термінами «тимчасовий доступ до нотаріальних документів», «тимчасове вилучення нотаріальних документів»; визначення порядку доступу і вилучення (зокрема, в Правилах); уточнення положення ч. 4 ст. 8-1 Закону: «Вилучення в межах кримінального провадження реєстрів нотаріальних дій, інших реєстрів, книг і журналів обліку нотаріуса, передбачених типовою номенклатурою справ, та документів, що передані нотаріусу на зберігання в порядку, передбаченому цим Законом, а також печатки нотаріуса не допускається»; уточнення другого речення ч. 4 ст. 8-1 Закону, що огляд реєстрів нотаріальних дій, документів, які передані нотаріусу на зберігання, печатки нотаріуса здійснюється в суді за вмотивованою ухвалою, а не постановою суду (адже судові рішення приймається у формі ухвали або вироку, а постановою оформляється рішення слідчого і прокурора (ст. 110 КПК України)).

Досить розповсюдженим для розслідування злочинів, пов'язаних з підробленням нотаріальних документів, є огляд приміщення нотаріату (приватного нотаріуса) і як місця виявлення ознак злочину, і як можливого місця його вчинення, і як місця проведення нотаріальних дій, під час яких був використаний підроблений документ. У будь-якому випадку, такі огляди потребують участі власника приміщення офісу приватного нотаріуса або представника державної нотаріальної контори (архіву), приміщення яких оглядається, а також незаінтересованого спеціаліста з питань нотаріальної діяльності. У зв'язку з цим, слушною видається пропозиція О. Поповченка щодо обов'язкової участі у проведенні такої слідчої дії професійного нотаріуса, який не працює в нотаріальній конторі, офісі, де проводять огляд, або представника місцевого управління юстиції, обізнаного в нотаріальній діяльності, як спеціалістів [1, с. 9]. Розвиваючи вказану пропозицію щодо участі спеціаліста – нотаріуса, нормативно-правовому урегулюванню у згаданих Правилах, на нашу думку, підлягає положення про те, що під час огляду нотаріальних документів, приміщення (робочого місця) нотаріуса, участь останнього є обов'язковою; при відмові нотаріуса приймати участь в такому огляді відмова повинна фіксуватись у протоколі і залученню до огляду підлягає представник місцевого органу управління юстиції.

Також важливим є питання участі понятих при огляді приміщення нотаріальної контори, адже їх участь за приписами ч. 7 ст. 223 КПК України є обов'язковою. При цьому, особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження не можуть бути понятими, зокрема, це працівники цієї контори. Оскільки ж під час огляду можуть виникати питання, що входять до змісту нотаріальної таємниці, і такі особи підлягають допиту під час судового розгляду як свідки проведення огляду, то видається логічним у таких осіб відбирати зобов'язання не розголошувати відомості, що становлять нотаріальну таємницю, і взагалі в якості понятих залучати представників місцевого управління юстиції. Важливість інформації, що міститься в нотаріальних документах і є предметом нотаріальної діяльності та має специфічний статус таємниці, засвідчує недоцільність висловленої думки про те, що огляд приміщення нотаріальної контори може проводитись без участі понятих [1, с. 12].

Під час огляду місця події можуть бути виявлені такі об'єкти: підроблені документи, зокрема, бланки нотаріальних дій, печатки; технічні засоби і приладдя, які використовувались для підроблення; сліди папілярних візерунків рук на документах; спеціальна література з питань технологічних процесів, які використовуються при підробленні; повідомлення про зустрічі для збуту підроблених предметів; носії електронної інформації; заготовки підробленої продукції; матеріали, речовина, що використовуються при підробленні; щоденники, записні книжки з прізвищами клієнтів та співучасників злочину.

При сумнівах щодо справжності бланка нотаріального документа чи внесення до нього неправдивої інформації ще одним важливим для нотаріальної сфери є момент огляду таких документів суворозвітності, перевірка відповідних записів у Книзі обліку надходження бланків та обліку зіпсованих та анульованих бланків. Також, оскільки доступ до Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів є вільним, то при огляді бланку в нотаріальній конторі слідчий в змозі оперативно перевірити його достовірність, отримавши інформацію щодо: дати видачі бланка (якщо відомості про витрачання бланка у Єдиному реєстрі відсутні); витрачання бланка або недійсність бланка (код та дата витрачання); відсутності інформації про бланк у Єдиному реєстрі. Якщо відомості про витрачання або недійсність бланка відсутні, то слідчий може зробити його копію. При відсутності інформації в Єдиному реєстрі щодо існування виявленого у нотаріуса бланка, останній повинен підлягати вилученню. Також це може бути сигналом до перевірки дійсності інших нотаріальних бланків. Сумніви щодо достовірності не заповнених нотаріальних бланків, щодо яких відсутня інформація в Єдиному реєстрі, видаються безперечною підставою для їх вилучення при огляді з метою проведення експертизи. Найбільшу проблему являє ситуація, коли сам нотаріальний бланк є справжнім, але існує підозра, що він містить ознаки інтелектуального підроблення, тобто в такому випадку слідчому потрібно вилучити оригінал нотаріального бланка для проведення експертизи (наприклад, особа (потерпілий) заперечує свій підпис на бланку), але інформація, що міститься на бланку нотаріальної дії, є нотаріальною таємницею. Отже, оглядаючи нотаріальні документи, зокрема, бланки за згодою нотаріуса в межах саме цієї слідчої дії, слідчий вправі скористатись виключним правом наданим Правилами

ведення нотаріального діловодства щодо вилучення оригіналу сумнівного нотаріального бланка, а при протидії нотаріуса, який захищатиме нотаріальну таємницю, слідчому потрібно звертатись до слідчого судді, у зв'язку з чим втрачається оперативність реагування на виявлені ознаки злочину. Це ще раз переконує в необхідності закріплення чіткого правила вилучення сумнівних (ймовірно підроблених) нотаріальних документів в межах проведення обшуку чи огляду, без окремої ухвали слідчого судді.

Обшук особи, підозрюваної у підробленні нотаріального документа чи обшук нотаріальної контори, приміщення, де виготовлялись чи зберігались підроблені документи, або житла чи іншого володіння підозрюваного проводиться за приписами КПК України, з урахуванням розглянутих вище правил дотримання нотаріальної таємниці і вилучення в результаті обшуку предметів та документів, залучення понятих і спеціалістів (зокрема, й представників органу юстиції; має місце думка й щодо доцільності присутності при обшуку робочого місця приватного нотаріуса, приміщення державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву представника регіонального органу Нотаріальної палати України з наділенням його відповідними процесуальними правами [2, с. 8]).

Отже, вилучення (зокрема, й тимчасове) нотаріальних документів (бланків), печаток, похідних від підроблених документів, на підставі яких приймалися ті чи інші юридичні рішення, засобів виготовлення підробленої продукції (при можливості і необхідності), видається логічним завершенням таких слідчих дій як огляд і обшук або заходу забезпечення кримінального провадження – тимчасового доступу до документів і речей.

Однією із пріоритетних слідчих (розшукових) дій на усіх етапах досудового розслідування визнається допит. У більшості випадків особливості допиту осіб обумовлюються способом підроблення документа і характером основного злочину, в механізмі якого документ використовується [6, с. 11]. Допити при розслідуванні злочинів, пов'язаних з підробленням документів можуть бути різними залежно від носія інформації: особа, яка вчинила підроблення нотаріального документа (безпосередній виконавець підробки); особа, яка замовила виготовлення (створення) підробленого нотаріального документа або знаряддя, приладів для такої діяльності; особа, яка збувала підроблений документ (це не обов'язково може бути виконавець підробки); особа, яка виявила підроблений документ чи у якої виник сумнів щодо його справжності; особа, яка є безпосереднім свідком створення, збуту чи використання підроблених нотаріальних документів.

Специфіку проведення допиту, зокрема, нотаріуса, становить обов'язок дотримання ним нотаріальної таємниці, під якою законодавець розуміє сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, в тому числі про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки тощо (ст. 8 Закону України «Про нотаріат»). Нотаріус не допитується як свідок, про відомості, які становлять нотаріальну таємницю (п. 3 ч. 2 ст. 65 КПК України) і може бути звільнений від цього обов'язку лише, коли вимагають особи, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії (ч. 11 ст. 8 Закону України «Про нотаріат»), тобто нотаріус може виступати як свідок тільки на підставі вимоги правомочного суб'єкта нотаріальної таємниці.

Хоча, обов'язок дотримання нотаріальної таємниці поширюється також на осіб, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи, на осіб, залучених для вчинення нотаріальних дій у якості свідків, та на інших осіб, яким стали відомі відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці (тобто будь-яких осіб, що володіють такою інформацією), але, виходячи із приписів кримінального процесуального закону, не може бути допитаний в якості свідка про відомості, які становлять нотаріальну таємницю, лише нотаріус. Юридична відповідальність за розголошення нотаріальної таємниці фактично відсутня, за виключенням дисциплінарної. Тому в юридичній літературі періодично піднімаються питання доцільності внесення нотаріальної таємниці під кримінально-правову охорону, на кшталт державної таємниці, лікарської, комерційної, банківської таємниці, таємниці усиновлення (О. Остапенко, І. Фріс). Неодноразово запровадження кримінальної відповідальності за порушення нотаріальної таємниці ставало предметом законотворчих ініціатив парламенту (наприклад, законопроект за реєстр. № 4100, що не був прийнятий). Не дискутуючи з цього

приводу, зазначимо, що законодавча вказівка на юридичну відповідальність за порушення нотаріальної таємниці усіма винними особами повинна знайти відповідне нормативно-правове відображення. Стосовно ж пропозиції про внесення до КПК України окремої норми щодо свідочього імунітету особи, яка довірила нотаріусу відомості, що відносяться до нотаріальної таємниці [2, с. 8], то вважаємо її не доцільною, оскільки, по-перше, свідок вправі відмовитись давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення, а також показання щодо відомостей, які згідно з положеннями статті 65 цього Кодексу не підлягають розголошенню, тобто і відомості, що становлять зміст нотаріальної таємниці (п. 3 ч. 1 ст. 66 КПК України); по-друге, виокремлення в кримінальному процесуальному законі особливостей слідчих (розшукових) дій при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних з нотаріальною таємницею (як із лікарською, адвокатською таємницею, тощо), порушує використані законодавцем принципи побудови його норм.

Разом з тим, попри законодавчу закріпленість охорони нотаріальної таємниці і прав осіб в кримінальному провадженні, які нею володіють, слід наголосити, що в силу розуміння юридичних гарантій захисту в правовій науці, такі гарантії можуть застосовуватись лише відносно законної діяльності суб'єкта права. Отже, не підлягають розголошенню тільки ті відомості, що одержані нотаріусом (іншими особами) у зв'язку із вчиненням нотаріальних дій, право на надання яких передбачено законом. Тобто, при підробленні нотаріальних документів, використанні їх у будь-яких правочинах, винній особі не може гарантуватись охорона таких дій, останні не можуть становити предмет нотаріальної таємниці. У зв'язку з цим, вченими висловлено пропозицію про звільнення нотаріуса від обов'язку зберігати нотаріальну таємницю, якщо йому повідомлено про підозру, і про можливість допиту нотаріуса як свідка щодо відомостей, які становлять нотаріальну таємницю, у випадку, якщо вчинені нотаріальні дії були визнані незаконними [2, с. 8; 1, с. 12]. З останнім твердженням погодитись важко, оскільки при визнанні (доказуванні) нотаріальних дій незаконними нотаріус повинен залучатись до кримінального провадження не як свідок, а як підозрюваний.

На нашу думку, підроблення нотаріального документа (бланка, печатки) і використання його в нотаріальному процесі (вчинення за його допомогою нотаріальних дій або створення такого документа самим нотаріусом) повинно передбачати автоматичне зняття заборони проведення допиту в такому кримінальному провадженні стосовно відомостей про незаконні нотаріальні дії. При наявності достатніх підстав вважати, що нотаріальний документ підроблено або використано в тій чи іншій нотаріальній конторі (тим чи іншим нотаріусом), особі, що підлягає допиту в кримінальному провадженні, потрібно вручати письмове повідомлення про зняття з неї обов'язку не розголошувати відомості, що стали їй відомі у зв'язку із залученням до нотаріального процесу. Це положення необхідно закріпити в ст.8 Закону України «Про нотаріат», а ч. 3 ст. 65 КПК України доповнити наступним чином: «У випадках, визначених законом, особі вручається письмове повідомлення про звільнення її від обов'язку зберігати професійну таємницю». При цьому залишається, безперечно, діяти принцип свободи від самовикриття, права не свідчити проти членів сім'ї і близьких родичів.

Інші слідчі (розшукові) дії, що проводяться залежно від слідчої ситуації при розслідуванні злочинів, пов'язаних з підробленням нотаріальних документів, особливостями не вирізняються і перебувають у площині приписів чинного кримінального процесуального закону (окрім призначення і проведення експертизи нотаріальних документів та відповідного обладнання їх створення, але це питання може бути самостійним предметом наукового дослідження).

Таким чином, підсумовуючи, слід зазначати, що зважаючи на специфіку нотаріальної діяльності, значний масив нормативно-правових актів, які її регулюють, обмеженість дій особи, що проводить досудове розслідування, категорією «нотаріальна таємниця», однією із основних особливостей проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних з підробленням нотаріальних документів, є залучення двох спеціалістів – особи, що володіє знаннями в галузі нотаріату і особи, що володіє знаннями з виготовлення підроблених предметів (зокрема, комп'ютерно-технічними, поліграфічними, гравюрними здібностями). Також варто наголосити, що ті чи інші слідчі (розшукові) дії повинні обиратись

уповноваженою особою не лише залежно від слідчої ситуації, а й з урахуванням процесуальних гарантій, дотримання режиму нотаріальної таємниці, не перешкоджаючи виконанню нотаріусом своїх повноважень з надання публічних послуг.

Список використаних джерел:

1. Поповченко О. І. Проведення кримінально-процесуальних дій за участю осіб, які виконують нотаріальні функції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. **12.00.09** / О. І. Поповченко; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., **2010**. – **16** с.
2. Остапенко О. Є. Охорона нотаріальної таємниці у кримінальному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. **12.00.09** / О. Є. Остапенко; НАВС. – К., **2014**. – **16** с.
3. Тертишник В. Захист прав нотаріуса у сфері кримінального судочинства / В. Тертишник // МЕН. – К. : ДП «ПРЕСА», **2005**. – № 5.
4. Шепитько В. Нотариальная тайна: уголовно-процессуальные способы получения информации [Електронний ресурс] / В. Шепитько. – Режим доступу : yurradnik.com.ua
5. Правила ведення нотаріального діловодства : наказ Міністерства юстиції України від **22.12.2010** р. № **3253/5** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon2rada.gov.ua
6. Осика І. М. Розслідування підроблення документів та їх використання у сфері підприємництва : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. **12.00.09** / І. М. Осика; ХНУВС. – Х., **2007**. – **20** с.
7. Про нотаріат : Закон України від **02.09.1993** р. № **3425–XII** // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – **1993**. – № **39**. – Ст. **383** (із змінами і доповненнями).
8. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / За заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. С. Шумила. – К. : Юстиніан, **2012**. – **1224** с.

* Мілевська Альона Олександрівна – старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін Національного університету державної податкової служби України.